

Biblioteka Uniwersytecka posiada na oznaczenie swego księgozbioru ekslibrisy odzwierciedlające etapy rozwoju uczelni i biblioteki – od Biblioteki WSP (drzeworyty Czesława Borowczyka) poprzez Bibliotekę Akademii Świętokrzyskiej (akwaforta Czesława Wosia) do Biblioteki Uniwersyteckiej (linoryty Zbigniewa Kubiczki oraz grafika komputerowa Krzysztofa Marka Bąka).

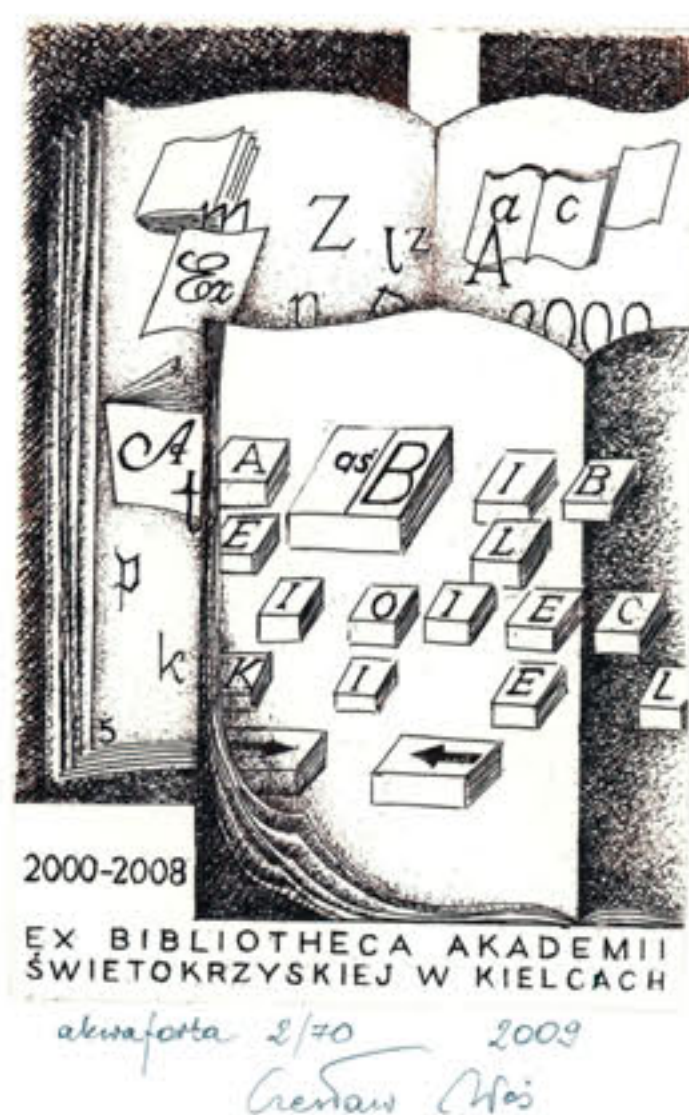
Ex collectione

Wystawa ekslibrisów

ze zbiorów
Biblioteki Uniwersyteckiej w Kielcach

wrzesień – październik 2014

UK
Galeria
Uniwersytecka

Kielce, ul. Świętokrzyska 21e

Ekslibrisy w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Kielcach

Częścią zbiorów specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej w Kielcach, a dokładniej jej zbiorów ikonograficznych, jest licząca ok. 4 tys. jednostek kolekcja ekslibrisów.

Podstawową część kolekcji stanowią ekslibrisy polskie, głównie XX wieku, wykonane w różnych technikach graficznych. Wśród nich dość licznie reprezentowane są dzieła Kazimierza Wiszniewskiego, Tadeusza Przypkowskiego, Wiktora Langnera, Kazimierza Moździerza, Zbigniewa Dolatowskiego, Zdzisława Maja i oczywiście wielu innych znanych i ciekawych twórców.

Wystawa *Ex collectione...* prezentująca wybrane księgoznaki z naszych zbiorów nie jest pierwszą wystawą ekslibrisów zorganizowaną przez Bibliotekę UJK w Kielcach. Ten profil działalności Galerii Akademickiej zapoczątkował w 2000 r. prof. Czesław Erber. Przy jego pomocy i współpracy powstało kilka wystaw, m.in. *Sacrum – ekslibrisy i małe formy graficzne* (2002 r.) oraz prezentacje ekslibrisowej twórczości znanych artystów - Jerzego Waygarta i Czesława Wosia w 2006 r.

W kręgu małej grafiki i ekslibrisu pozostawaliśmy także w następnych latach. Dwukrotnie (w 2009 i 2011r.) gościliśmy wspaniałe zbiory Mieczysława Bielenia (ekslibrisy Henryka Feilhouera i artystyczną grafikę świąteczno-noworoczną). W 2012 r. Krzysztof Marek Bąk oczarował nas wystawą *Ekslibris yūgen*.

Chcemy aby prezentacja ekslibrisów artystycznych pozostała także w przyszłości ważnym nurtem działalności wystawienniczej Galerii Uniwersyteckiej.

Przygotowanie wystawy, tekst : Ewa Szlapek

Opracowanie graficzne : Iwona Plucner

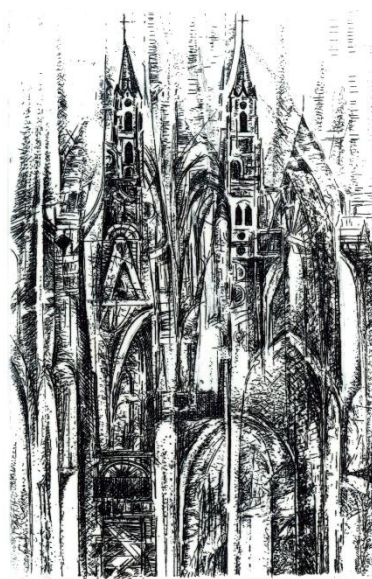
Organizacja i współpraca : Aneta Tkacz

Ekslibris – znak własnościowy książki w postaci graficznie skomponowanej kartki z napisem lub symbolem wskazującym właściciela, do naklejania na wewnętrznej stronie okładki. Przyjęta w języku polskim nazwa pochodzi od wyrażenia *ex libris* (łac. z książek) zazwyczaj poprzedzającego nazwisko lub nazwę właściciela książki. W ekslibrisach używane bywają również inne formuły: *ex bibliotheca* (z biblioteki), *ex collectione* (z księgozbioru), *libri* (książki) itp.

Ekslibris towarzyszy książce ponad pięć wieków. Wywodzi się od herbu malowanego na kartach ksiąg rękopiśmiennych (protoekslibris). W postaci naklejanej kartki pojawił się pod koniec XV wieku.

Technika graficzna użyta do wykonania ekslibrisu, jego artystyczna forma, sposób obrazowania i liternictwo ulegały przeobrażeniom w ciągu wieków, odzwierciedlając mody i style panujące w sztuce. Ekslibrisy są ciekawym źródłem informacji o księgozbiorach, czytelnictwie i bibliofilach.

Współcześnie poza funkcją użytkową, jaką jest określenie własności książki, ekslibrisy coraz częściej są formą grafiki dedykowanej oraz – ze względu na piękno i różnorodność – obiektem kolekcjonerskim.

EX LIBRIS ZBIGNIEW KUBECZKA

akwaforta e/a 2006
Czesław Woś

Czesław Woś, akwaforta 2006

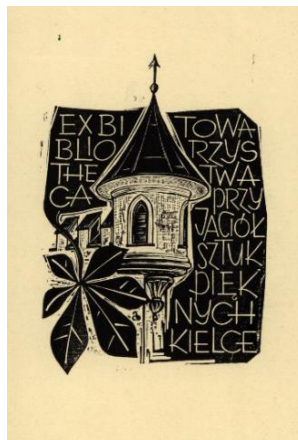
Ekslibris jako dzieło sztuki graficznej

Artystycznie wykonane ekslibrisy to dzieła sztuki graficznej.

Grafikę, w odróżnieniu od malarstwa czy rysunku, charakteryzuje wieloegzemplarzowość oryginału. Artysta przygotowuje matrycę z negatywowo (odbicie lustrzane) naniesioną kompozycją, którą następnie odbija na papierze. Ilość odbitek, które można w ten sposób uzyskać zależy od zastosowanej techniki, rodzaju materiału oraz głębokości żłobienia czy wytrawiania. Nazwa techniki najczęściej wywodzi się od materiału, w którym powstaje forma lub sposobu przygotowania formy.

Grafika artystyczna tworzona jest najczęściej przy użyciu następujących technik:

Drzeworyt – technika graficzna druku wypukłego. Rysunek nanosi się na odpowiednio przygotowaną deskę, a następnie przy pomocy narzędzi usuwa się miejsca, które na odbitce mają pozostać białe (niezadrukowane). Wypukły rysunek pokrywa się farbą i odbija na papierze. Wyróżniamy drzeworyt wzdłużny (langowy), w którym używa się ciętego wzdłuż słoików miękkiego drewna np. lipy, jabłoni oraz drzeworyt poprzeczny (sztorcowy), wykonywany w ciętym w poprzek słoików twardym drewnie bukszpanu czy gruszy. Drzeworyt langowy był w XV i XVI wieku techniką wykorzystywaną do ilustracji książek. Późniejszy, stosowany dopiero od końca XVIII wieku drzeworyt sztorcowy, pozwala na wykonanie bardziej precyzyjnego rysunku i uzyskanie większej ilości odbitek.

Zbigniew Dolatowski, drzeworyt 1969

Linoryt – technika druku wypukłego. Stosowana od końca XIX wieku, popularna ze względu na łatwość obróbki i wykonywania odbitek. Wzór wycina się na płytce z linoleum. Wykonanie linorytu przypomina pracę nad drzeworytem langowym.

Miedzioryt – jedna z technik druku wklęsłego, najstarsza technika metalowa. W XVI i XVII wieku miedzioryty były stosowane do ilustrowania książek i wykonywania map. Przygotowanie miedziorytu polega na wyźłobieniu rysunku rylcem na wypolerowanej płytce miedzianej. Następnie w powstałe zagłębienia wciiera się farbę, usuwając jej nadmiar z gładkich powierzchni. Rysunek odbija się na lekko wilgotnym papierze (odpowiedniej gramatury i gatunku) pod prasą. Z płyty miedzianej można uzyskać od kilkuset do tysiąca odbitek. Miedzioryt charakteryzuje się precyzyjną, ostrą kreską.

Akwaforta (kwasoryt) – metalowa technika druku wklęsłego. Płytkę metalową pokrywa się najpierw kwasoodpornym werniksem, a następnie wykonuje się rysunek odsłaniając stalową igłą powierzchnię metalu. Kolejnym etapem jest zanurzenie płyty w roztworze kwasu. W miejscach, z których werniks został usunięty igłą powstają wytrawione zagłębienia. Rowki różnej głębokości uzyskuje się poprzez kilkakrotne wytrawianie niektórych partii rysunku. Po usunięciu z płyty całego werniksu, wciiera się w powstałe zagłębienia farbę, która pod naciskiem prasy zostaje odbita na papierze. Akwaforta daje kreskę delikatniejszą niż w miedziorycie i nieco przypomina rysunek piórkiem. Akwaforta była stosowana w XVII i XVIII wieku, a w wieku XX nastąpił renesans jej popularności w grafice warsztatowej.

Akwatinta – technika metalowa wklęsłodrukowa zbliżona do akwaforty. Różni się od niej przede wszystkim tym, że trawione są nie linie, a całe płaszczyzny. Poprzez różnicowanie czasu wytrawiania poszczególnych elementów uzyskuje się efekt subtelnych półtonów. Odbitka przypomina akwarelę lub rysunek tuszem. Technika ta została wynaleziona w II poł. XVIII wieku. Akwatinta bywa często stosowana w grafice artystycznej w połączeniu z akwafortą.

Mezzotinta – należy do metalowych technik druku wklęsłego. Jest techniką suchą, nie wymagającą trawienia. Przygotowanie płyty polega na dokładnym posiekaniu jej powierzchni odpowiednimi narzędziami. Na tym tle, artysta, używając gładzika poleruje miejsca, do których farba nie będzie wnikała, uzyskując w ten sposób półtony i biel. Wydrukowana odbitka charakteryzuje się miękkimi przejściami z głębokiej czerni do półtonów i bieli. Mezzotinta jest najbardziej „malarska” ze wszystkich technik graficznych.

Sucha igła (suchoryt) – również należy do technik druku wklęsłego. Rysunek wykonywany jest stalową igłą na płytce metalowej. Igła żłobiąc rowek pozostawia wystające metalowe wiórki, których się nie usuwa, gdyż dają na odbitce wrażenie miękkiej malarskiej kreski.

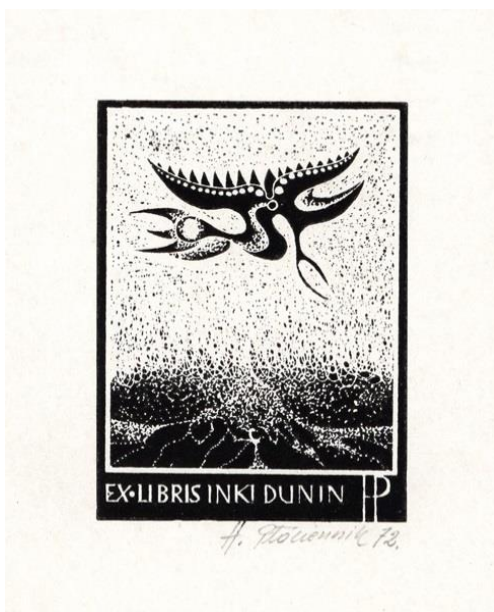
Suchoryt jest techniką pozwalającą na uzyskanie jedynie niewielkiej ilości odbitek, zwykle kilkunastu. Często suchą igłę łączy się z innymi metalowymi technikami graficznymi.

Litografia – technika graficzna druku płaskiego, w której rysunek przeznaczony do powielania wykonuje się na kamieniu wapiennym. Litografia była w XIX wieku popularną techniką grafiki artystycznej, wykorzystywano ją także do ilustrowania czasopism, książek, druku barwnych plakatów. Zasada litografii opiera się na odmiennych właściwościach wody i tłuszczu. Na gładko wypolerowany kamień litograficzny nanosi się rysunek specjalną tłustą farbą, kredką lub tuszem, po czym całą powierzchnię poddaje się działaniu słabego kwasu azotowego, który spływa z miejsc zatłuszczonych i zabezpiecza przed zatłuszczeniem miejsca niezarysowane. Po wykonaniu jeszcze innych działań z użyciem gumy arabskiej, wody i terpentyny, nanosi się farbę, która przylega do kamienia tylko w miejscach zarysowanych. Odbitki na papierze wykonuje się przy użyciu specjalnej prasy litograficznej. W litografii można uzyskać do 150 odbitek. Uzyskanie odbitki barwnej (chromolitografia) wymaga przygotowania wielu płyt, oddzielnych do każdego koloru.

Kamień litograficzny można zastąpić płytą cynkową (cynkotypia, cynkografia) lub aluminiową (aligrafia).

Nie jest to oczywiście pełna lista technik graficznych. Obok tradycyjnych, tzw. szlachetnych technik graficznych, stosowane są metody nie odpowiadające do końca definicji grafiki artystycznej. Należą do nich m.in. różne techniki reprodukcyjne.

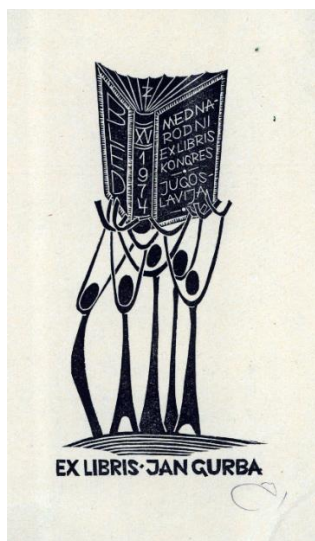
Oddzielnym zagadnieniem jest coraz popularniejsza **grafika cyfrowa**, która polega na tworzeniu obrazów przy pomocy komputerowych programów graficznych. W tej technice powstaje coraz więcej wybitnych dzieł, które stopniowo znajdują uznanie nawet wśród miłośników tradycyjnej sztuki graficznej.

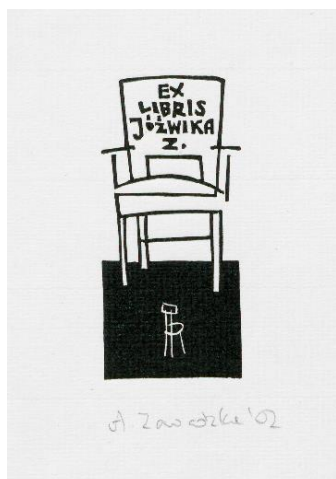
Henryk Plóciennik, cynkografia 1972

Stanisław Dawski, technika mieszana 1971

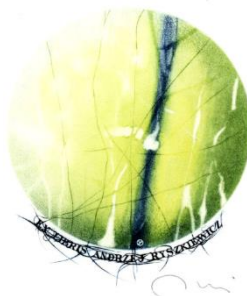
Zbigniew Józwick, linoryt 1974

Agnieszka Zawadzka, linoryt 2002

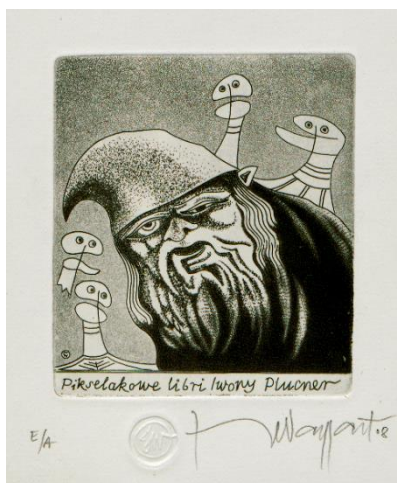
Wiktor Langner, drzeworyt 1981

Zdzisław Maj, miedzioryt + mezzotinta 1992

Kazimierz Wiszniewski, drzeworyt

Jerzy Waygart, miedzioryt + sucha igła 2008

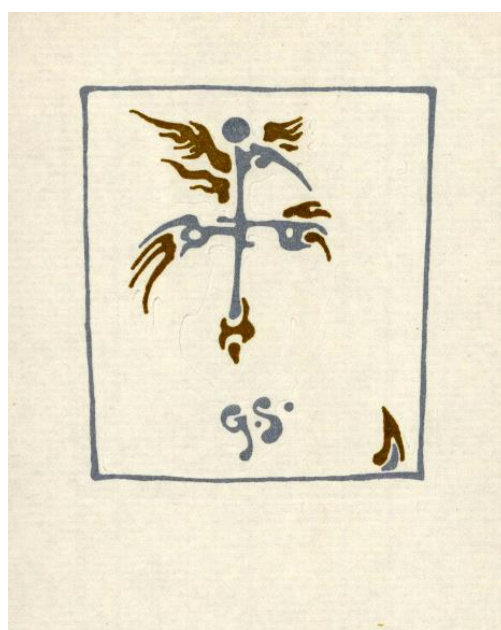
Vasilij Leonienko, linoryt 2001

Elżbieta Radzikowska, akwaforta

Zygmunt Waśniewski, linoryt 1970

Janusz Halicki, linoryt z tłoczeniem 1974

Ekslibris w Polsce

W Polsce ekslibris pojawił się dość wcześnie, bo już na początku XVI wieku. Drzeworytowego ekslibrisu na oznaczenie swego księgozbioru używali w Polsce dostojnicy kościelni i państwowi, profesorowie i wychowankowie Akademii Krakowskiej. Znanych jest kilkadziesiąt ekslibrisów szesnastowiecznych. W wieku XVII poszerzył się krąg osób posiadających księgozbiory i oznaczających je ekslibrisami. Dominującą techniką stał się miedzioryt. Obok ekslibrisu właściwego, zarówno w XVI jak i w XVII, a nawet XVIII wieku, funkcjonował superekslibris. Szczególnie pięknych jego przykładów dostarczają biblioteki królewskie – Zygmunta Augusta, Zygmunta III Wazy i Władysława IV. Rozwój bibliofilstwa, a przede wszystkim zainteresowań intelektualnych i artystycznych w XVIII wieku spowodował dalszy rozwój i popularyzację ekslibrisu. Wśród technik graficznych stosowanych w ilustracji książkowej oraz w ekslibrisie przeważała akwaforta wraz z miedziorytem. Nadal dominował ekslibris herbowy, ale stopniowo pojawiały się też inne motywy – księgi, architektura, krajobraz, portret lub tylko ozdobne literactwo. Wyróżniającym się twórcą miedziorytowych znaków był Jan Fryderyk Mylius (działał w Polsce w latach 1730-1750).

W wieku XIX znak własnościowy był już powszechnie stosowany. Znanym i jednym z pierwszych polskich artystów tworzących ekslibrisy był Kajetan Wincenty Kielisiński (1808-1849). Jego kompozycje miały charakter patriotyczny i romantyczny i wykonane były w technice akwaforty. Ogólnie jednak wiek XIX, szczególnie jego druga połowa, przyniósł obniżenie poziomu artystycznego ekslibrisów. Ekslibris tego okresu często ma formę praktycznej nalepki bibliotecznej. Pojawiły się nowe techniki graficzne – litografia i staloryt, a pod koniec wieku XIX upowszechniły się techniki reprodukcyjne, w tym cynkotypia. Jednocześnie rozwija się kolekcjonerstwo i zainteresowanie ekslibrisem jako dokumentem epoki i źródłem wiedzy o księgozbiorach, co zaowocuje na pocz. XX stulecia pierwszymi opracowaniami z historii znaku książkowego.

Koniec XIX i początek XX wieku to okres Młodej Polski z jej nowymi ideami dotyczącymi sztuki, czas rozkwitu rzemiosła artystycznego, sztuki użytkowej, grafiki i zdobnictwa książki. Projektowaniem ekslibrisów zaczęli zajmować się najwybitniejsi artyści. Autorami secesyjnych księgoznaków byli Józef Mehoffer (1869-1946), Kazimierz Sichulski (1879-1942), Jan Bukowski (1873-1943), Edward Okuń (1872-1945), Antoni Procajłowicz (1876-1949), Franciszek Siedlecki (1867-1934), Konstanty Brandel (1880-1970).

W okresie międzywojennym (1919-1939) sztuka ekslibrisu osiągnęła niezwykle wysoki poziom artystyczny, szczególnie w technice nowoczesnego drzeworytu. Mistrzowskie znaki tworzyli Stefan Mrożewski (1894-1975), Stanisław Ostoja-Chrostowski (1900-1947), Tadeusz Cieślewski syn (1895-1944), Adam Półtawski (1881-1952), Ludwik Tyrowicz (1901-1958). Rozpoczynali wówczas swą działalność Konstanty Maria Sopoćko (1902-1992), Wacław Waśkowski (1904-1975), Zofia Fijałkowska (1909-1989), Tadeusz Przypkowski (1905-1977). Popularnym twórcą, głównie cynkotypowych ekslibrisów, był artysta amator Rudolf Mękicki (1887-1942).

W okresie powojennym obok twórców już znanych zaczęło działać nowe pokolenie artystów. Wśród grafików tworzących ekslibrisy po 1945 roku uznany dorobek w tej dziedzinie posiadają: Edward Kuczyński (1905-1958), Krystyna Wróblewska (1904-1994), Stanisław Dawski (1905-1990), Tadeusz Tuszewski (1907-2004), Wiktor Langner (1906-1985), Adam Młodzianowski (1917-1985), Stanisław Töpfer (1917-1975), Czesław Borowczyk (1912-1995), Antoni Gołębiak (1917-1988), Zygmunt Waśniewski (1921-1976), Zbigniew Dolatowski (1927-2001), Wojciech Barylski (1929-1999), Ryszard Krzywka (1925-2009), Janusz Halicki (1932-2010), Henryk Feilhauer (1942-1999), Henryk Płóciennik (1933), Alina Kalczyńska (1936).

Wojciech Jakubowski, miedzioryt 1965

Współcześnie do najbardziej uznanych polskich artystów tworzących ekslibrisy należą: Wojciech Jakubowski, Zbigniew Jóźwik, Zbigniew Kubeczka, Wojciech Łuczak, Elżbieta Radzikowska, Piotr Gojowy, Hanna Głowacka, Zbigniew Janeczek, Andrzej Bortowski, Włodzimierz Kotkowski, Jan Walkiewicz, Sławomir Grabowy, Ryszard Baloń, Krzysztof Marek Bąk.

Gromadzeniem ekslibrisów zajmują się zarówno instytucje (biblioteki i muzea), jak i kolekcjonerzy – miłośnicy małej grafiki. Ich zbiory oraz wiedza o twórcach i właścicielach ekslibrisów są niezwykle rozległe. Najwybitniejszymi polskimi badaczami, znawcami i kolekcjonerami ekslibrisów działającymi w II poł. XX wieku byli Andrzej Ryszkiewicz (1922-2005) i Janusz Mikołaj Szymański (1938-1998), a obecnie do tego elitarnego grona należą Mieczysław Bieleń, Grzegorz Matuszak, Zbigniew Gontarz, Andrzej Znamirowski, Czesław Erber i in.

Wśród instytucji natomiast największe zbiory ekslibrisów w Polsce posiada Biblioteka Narodowa, Biblioteka Ossolineum i Biblioteka Jagiellońska.

Wojciech Łuczak, miedzioryt 2004

W Polsce odbywa się wiele ważnych i ciekawych imprez związanych z ekslibrisem, m.in.: *Międzynarodowe Biennale Ekslibrisu Współczesnego w Malborku* (jest to jedna z najważniejszych i najbardziej prestiżowych światowych imprez ekslibrisowych); *Małe Formy Grafiki* w Łodzi; *Międzynarodowe Biennale Małej Formy Graficznej i Ekslibrisu* w Ostrowie Wielkopolskim; *Międzynarodowy Przegląd Ekslibrisu Drzeworytniczego i Linorytniczego im. Pawła Steller*a w Katowicach; *Międzynarodowy Konkurs Graficzny na Ekslibris*, organizowany od 1995 przez Miejską Bibliotekę Publiczną w Gliwicach.

Niezależnie od imprez cyklicznych, stałą działalność wystawienniczą poświęconą ekslibrisom prowadzą: Warszawska Galeria Ekslibrisu Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy, Galeria Ekslibrisu w Domu Kultury „Podgórze” w Krakowie, Widzewska Galeria Ekslibrisu w Łodzi. W czerwcu 2014 rozpoczęła działalność Lipnicka Edukacyjna Galeria Ekslibrisu w Bielsku Białej.

Otto Feil, linoryt

Symbole technik graficznych stosowane przy opisie ekslibrisów

X 1 – drzeworyt wzdłużny
X 2 – drzeworyt poprzeczny
X 3 – linoryt
X 4 – druk wypukły z płyty metalowej
X 6 – druk wypukły z innych materiałów (np. plastikoryt)
C 1 – staloryt
C 2 – miedzioryt
C 3 – akwaforta
C 4 – sucha igła
C 5 – akwatinta
C 7 – mezzotinta
L – litografia
L 3 – cynkografia
L 4 – algrafia
P 1 – cynkotypia kreskowa
P 2 – cynkotypia siatkowa
CGD – grafika komputerowa
Techniki mieszane oznacza się symbolem „+” (np. C3 + C5 – akwaforta z akwatintą).
Przy odbitkach barwnych często podaje się liczbę kolorów po znaku „/” (np. X3/2 – linoryt dwubarwny)